WILLEM DE VREESE

EEN VLAMING IN DE MAASSTAD

DOOR DRS. JOS A.A.M. BIEMANS

*Inleiding**

In het voorjaar van 1919 verzocht dr. Jan Arend Vor der Hake (1880-1951) het College van Burgemeester en Wethouders van Rotterdam om ontslag als directeur van de Gemeentelijke Bibliotheek en Leeszalen. Die functie had hij pas in 1913 aanvaard, maar hij was gezwicht voor de druk die op hem was uitgeoefend om terug te keren naar zijn vroegere beroep, het leraarschap. Vor der Hake werd rector van het nieuw gestichte Baarns Lyceum[1]).

Een van de vele gegadigden voor de vrijgekomen functie was de Vlaming dr. W.L. de Vreese (1869-1938). De Vreese was onder meer hoogleraar en bibliothecaris van de Universiteit te Gent geweest en was een van de voormannen geworden van het Vlaamse Activisme. Wegens zijn politieke activiteiten gedurende de Eerste Wereldoorlog zag hij zich tegen het einde van die oorlog genoodzaakt om uit te wijken naar Nederland. Kort daarop had hij het geluk benoemd te worden tot bibliothecaris van de Rotterdamse Gemeentebibliotheek. Alvorens uitvoerig aandacht te schenken aan deze omstreden benoeming, moet eerst een impressie gegeven worden van de persoon en levensloop van De Vreese.

Willem de Vreese, geleerde en flamingant

Willem Lodewijk de Vreese werd op 18 januari 1869 geboren te Gent. Zijn moeder, Maria Julia Laveyt, huwde in 1872 met de kleermaker Gustave Theodore de Vreese, die de drie jaar oude Willem adopteerde, aldus An de Moor in haar recente biografische schets van De Vreese[2]). In het gezin werd Vlaams gesproken, Willems moeder kende geen Frans, haar man wel. Na het volgen van het lager onderwijs doorliep De Vreese de gymnasiale afdeling van het Franstalige Athenaeum te Gent. Zelfs de lessen in de Nederlandse taal- en letterkunde werden daar voor een groot gedeelte in het Frans gegeven. Over die schoolperiode heeft De Vreese later het volgende gezegd: 'Ik heb aan den lijve ondervonden wat het zeggen wil, onderwezen te worden in een taal die men alleen op school heeft geleerd en waarin men dus pas na jaren kan denken.

92. Dr. W.L. de Vreese (1869-1938). Foto W. Laging, 14 januari 1922.

Maanden lang was ik een zwijgende leerling, kon de lessen in de mathesis, natuurkunde en scheikunde slechts met moeite volgen, was zelfs de risee van mijne medeleerlingen en wekte ten slotte nog hun nijd en afgunst op, toen ik bij de repetities de beste cijfers haalde: Fransch praten kon ik nog niet, maar schijftelijk (sic) ging het wel.' De jaren op deze Franstalige school hebben de flamingant in De Vreese doen opstaan. 'Mijn Vlaamsche aard kwam tegen dat alles in verzet, ja in opstand; er groeide in mij een stille toorn omdat ik zooveel harder moest werken dan anderen om hetzelfde resultaat te bereiken. Ik werd vroeg zeer Vlaamschgezind[3]).'

Onder invloed van zijn leraar Nederlands, Jan Micheels, hield hij zich tegen de verdrukking in bezig met Nederlandse taal- en letterkunde. Hoewel hij aanvankelijk ingenieur wilde worden, koos hij toch voor de studie van de Nederlandse taal, omdat hij meende dat hij zijn capaciteiten op die wijze het beste aan de belangen van zijn volk dienstbaar kon maken. Hij groeide uit tot een briljant student, een harde werker en een krachtig strijder voor het Vlaams en de Vlaamse Zaak. In 1891 voltooide De Vreese zijn wetenschappelijke opleiding aan de Gentse Universiteit door met grote onderscheiding te promoveren tot doctor in de Germaanse filologie.

In hetzelfde jaar trad hij in het huwelijk. Het jonge echtpaar vestigde zich te Leiden waar De Vreese inmiddels aangesteld was als redacteur van het Woordenboek der Nederlandsche Taal van Matthias de Vries. Daarmee was De Vreese de eerste in een lange rij van WNT-redacteuren van Vlaamse afkomst. Eind 1895 keerde het gezin echter terug naar Gent omdat De Vreese tot hoogleraar aan de Universiteit aldaar was benoemd.

Terug in zijn geboortestad ontpopte De Vreese zich als een voortreffelijk docent die met een aanstekelijk enthousiasme zijn studenten keer op keer wist te boeien met zijn meeslepende colleges. Tegelijkertijd - zo blijkt uit de chronologische lijst van zijn publikaties - is deze Gentse periode ook in wetenschappelijk opzicht buitengewoon vruchtbaar geweest.

In 1896 werd De Vreese lid van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde te Gent. Door zijn geweldige inzet heeft hij de werkzaamheden van de Vlaamse Academie op een zeer hoog peil gebracht en was hij bijna twintig jaar de motor van de Academie en de spil waaromheen alles draaide. De Vreese was immers ook een praktisch mens en een prima organisator. Die eigenschappen kwamen hem goed van pas toen hij in 1911 tevens werd

benoemd tot hoofdbibliothecaris van de Gentse Universiteitsbibliotheek. In zeer korte tijd reorganiseerde hij deze instelling geheel en vormde haar om tot een moderne bibliotheek.

De oorlog van 1914-'18 bracht voor De Vreese grote veranderingen teweeg. Wegens de bezetting werden de universiteiten gesloten, ook de Franstalige universiteit te Gent. Toen deze in 1916 echter met Duitse steun werd heropend als een Vlaamse Hogeschool, hervatte De Vreese na lang aarzelen zijn colleges. Bovendien liet hij zich verleiden tot het bekleden van enkele hoge bestuurlijke functies, ook op politiek gebied. Eind 1917 werd hij benoemd tot hoofdbibliothecaris van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel en eerder al in hetzelfde jaar was hij lid geworden van de eerste Raad van Vlaanderen, een politiek lichaam dat de Vlaamse Activisten trachtten uit te bouwen tot een volksvertegenwoordiging met wetgevende macht voor een 'zelfstandig' Vlaanderen. In januari 1918 volgde zijn benoeming tot voorzitter van de tweede Raad van Vlaanderen. Zijn houding en activiteiten tijdens de Duitse bezetting waren mede bepaald geweest door de gedachte dat hij daarmee zijn land en zijn volk, Vlaanderen en de Vlamingen, een goede dienst zou bewijzen. Na de oorlog dacht men daar in België anders over en werd De Vreese bij verstek ter dood veroordeeld, onder meer op beschuldiging van hoogverraad.

De Vreese was realist genoeg om de bui of liever: het onweer te kunnen zien aankomen. Met zijn vrouw en enkele van hun kinderen week hij uit naar Nederland waar hij aanvankelijk in Katwijk onderdak vond. Het zag er niet naar uit dat hij spoedig naar zijn vaderland zou kunnen terugkeren. Twee problemen vroegen dringend om een oplossing. In de eerste plaats moest De Vreese een betrekking vinden om in het levensonderhoud van zijn gezin te kunnen voorzien. Het tweede probleem betrof zijn levenswerk: de *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta (BNM),* het omvangrijke documentatie-apparaat op het gebied van de handschriftelijke overlevering van de Middelnederlandse letterkunde in de ruimste zin van het woord[4]). Dit onmisbare werkinstrument, dat bestaat uit de beschrijving of tenminste de registratie van duizenden Middelnederlandse handschriften, had De Vreese bij zijn overhaaste vertrek uit België moeten achterlaten in zijn woning te Gent. Zo snel mogelijk moest dit in veiligheid worden gebracht. Met de hulp van een Katwijkse schipper kon de *BNM* pas eind 1919/begin 1920 naar Nederland gesmokkeld worden, verborgen in haringtonnen. Kort daarvoor bleek men zoals gezegd in Rotterdam bereid De

Vreese te benoemen tot gemeentebibliothecaris.

Toen De Vreese dat ambt in 1934 moest neerleggen - tot zijn niet geringe teleurstelling had men kort daarvoor de pensioengerechtigde leeftijd van 70 naar 65 jaar gebracht - had hij nog vele grote plannen. Zijn gezondheid echter liet hem steeds meer in de steek en verhinderde de uitvoering van zijn voornemens. Op 10 januari 1938 overleed hij te Voorschoten. Hij werd begraven op de begraafplaats Rhijnhof bij Leiden.

De Vreeses benoeming tot bibliothecaris te Rotterdam

In april 1919 moet De Vreese met enkele vrienden de mogelijkheden hebben besproken om werk te vinden bij een bibliotheek in Nederland. Een van hen, de Leidse hoogleraar dr. J.W. Muller (1858-1945) bood aan voor De Vreese een bezoekje te brengen aan de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, dr. J. Th. de Visser om eens te peilen hoe deze tegenover een dergelijk streven zou staan. De verwachting was dat een eventuele benoeming van De Vreese wegens de toentertijd gespannen verhoudingen tussen Nederland en België niet 'glad zou zitten', zoals Muller het uitdrukte[5]). De Vreese kende Muller al uit de tijd dat hij te Leiden bij het Woordenboek gewerkt had en sindsdien bestond er tussen hen een hechte vriendschap. Bovendien behoorde Muller tot de Nederlanders die niet alleen sympathie hadden voor de Vlamingen, maar die de uitgeweken activisten ook daadwerkelijk hebben gesteund, bijvoorbeeld financieel[6]). Eind april 1919 schrijft Muller aan De Vreese een kaartje waarop hij verslag doet van de audiëntie. De minister had hem welwillend ontvangen en 'sprak - ronduit gezegd tot mijn verwondering - in 't geheel niet over de politieke onmogelijk- of onwenschelijkheid om thans een ''vooraanstaand'' activist hier te lande te benoemen of voort te helpen'[7]). Inderdaad legde de Nederlandse regering de uitgeweken Vlaamse activisten weinig of niets in de weg[8]).

Nog geen week later moet De Vreese en Muller ter ore zijn gekomen dat te Rotterdam de positie van bibliothecaris vrij zou komen door het vertrek van dr. Vor der Hake. Een buitenkansje voor De Vreese! Weer is het Muller die zijn vriend behulpzaam is. Hij vraagt Vor der Hake, die hij ongetwijfeld kende omdat beiden - evenals De Vreese- lid waren van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden, om inlichtingen over de bibliotheek en de betrekking. Vor der Hake antwoordt met een zeer openhartige en vriendelijke brief die Muller een dag na ontvangst heeft doorge-

zonden aan De Vreese. Na enkele inleidende zinnen komt Vor der Hake ter zake. 'Wat nu Uw vraag betreft aangaande een mogelike opvolging van mij door Prof. De Vreese - ik zit ermee wat ik daarop moet antwoorden! Ik ken Prof. De Vreese niet, d.w.z. ik weet niet wat hij voor een *mens* is. En daarop komt alles aan. Vergeef mij als ik mij in wat hier verder volgt misschien eens wat paradoxaal uitdruk en geloof dat ik dat dan niet doe uit lust tot de paradoxie maar alleen om te typeren. Men zegt wel eens dat iemand die al jaren gedoceerd heeft aan een gymn. of H.B.S. uit dien hoofde reeds ongeschikt is voor een lyceum. Zo zou ik willen zeggen: iemand die van een universiteitsbibliotheek komt is daardoor reeds ongeschikt voor een bibliotheek als de Rotterdamse, die in 't volle leven staat, die bedoelt sociaal-pedagogies te werken, waar men haast nog meer met mensen dan met boeken in aanraking komt, die het leven van Rotterdam wil beïnvloeden, leiden. Wanneer de toekomstige leider van de Rotterdamse bibliotheek zich verbeeldt - en ook wenst - dat hij in de bibliotheek ook enige uren of een groot deel van de dag kan studeren - laat hij dan maar niet solliciteren - want: daarvan kan geen sprake zijn. Zijn taak is: leiding geven, nieuwe mogelikheden bedenken, altijd klaar staan om nieuwe moeielikheden te overwinnen enz. Eén ding noemt U, dat Prof. De Vreese in mijn ogen aanbeveelt: dat hij een organisator is. Als men dat niet is moet men ook maar liever uit R'dam wegblijven. Dat U Prof. De Vreese beschrijft als een man van grote kennis en werkkracht - ook dat zijn dingen die hem aanbevelen. Een aanbeveling van secondair belang acht ik 't feit dat hij een onzer eerste bibliografen is. U begrijpt mij natuurlik goed: ik acht dat niet gering en 't komt hem in een inrichting als de onze natuurlik ook zeer te stade. Maar al was hij nog zo'n best bibliograaf en bibliotheconoom en hij was niet: een organisator, een prakties werker, een schepper, een leider - hij ware stellig voor 't Rotterdamse ambt ongeschikt.'[9])

Het is duidelijk dat Vor der Hake - die zich in deze en in andere brieven doet kennen als een zeer markant briefschrijver - zich vooralsnog gereserveerd opstelt ten aanzien van een benoeming van De Vreese. Tegelijk geeft zijn brief ons een aardige impressie van zijn visie op de positie en de taak van de gemeentebibliothecaris in een stad als Rotterdam. De Vreese zal deze informatie ongetwijfeld tot zijn voordeel gebruikt hebben tijdens de sollicitatieprocedure. Van belang is ook de opmerking die Vor der Hake, hij had zijn brief al gesloten, op het omslag noteerde: 'Hierop ver-

zuimde ik nog te antwoorden: neen, aan entente-gezindheid lijdt men in R. niet; maar of men over 't feit van niet-Nederlander zijn makkelik zal heenstappen, dat meen ik toch te moeten betwijfelen'. Een soortgelijke opmerking maakte ook Muller tegenover De Vreese: 'Men is te R[otterdam] zooals ge weet, niet zoo pro-Entente als te A[msterdam] en hier [= Leiden]'[10]). In de zakenwereld en in leidinggevende kringen te Rotterdam bepaalden niet zelden zakelijke overwegingen welke houding moest worden ingenomen. Vanzelfsprekend was men doordrongen van het feit dat goede betrekkingen met het Duitse achterland van groot belang waren voor haven en handel van de Maasstad.

In het voetspoor van Vor der Hake wijst Muller zijn vriend ook op schaduwzijden van een eventuele benoeming te Rotterdam. Het werk aan de *BNM* zou licht in het gedrang kunnen raken. Voor De Vreese weegt echter zwaarder dat er brood op de plank moet komen. Verscheidene mensen worden daarom door Muller benaderd, zoals dr. Jacob of Jaap van der Valk (1865-1925), de begaafde classicus en kenner van de vaderlandse litteratuur, rector van het Marnix-Gymnasium, lid van de Bibliotheekcommissie uit de Gemeenteraad en eveneens lid van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. Waarschijnlijk heeft Muller van zijn Leidse collega prof. dr. Scato de Vries die ook bibliothecaris der Rijksuniversiteit was, te horen gekregen dat Van der Valk *de* man was. In elk geval heeft De Vries hem verteld dat Van der Valk degene is geweest die indertijd Vor der Hake zijn benoeming had bezorgd. Hij zou er toen zelfs in geslaagd zijn om iemand als dr. P.C. Molhuysen (in 1913 bibliothecaris van het Vredespaleis en daarvóór conservator der handschriften in de Leidse Universiteitsbibliotheek) te elimineren door hem duidelijk te maken dat hij voor de baan in Rotterdam een 'te voorname candidaat' zou zijn[11]). Hoe dan ook, in zijn reactie op Mullers brief antwoordde Van der Valk o.a. het volgende: 'Hooggeachte Professor Muller, Ik ben nog altijd lid van de bibliotheek-commissie en heb goede nota genomen van uw schrijven. Professor de Vreese behoeft voor mij geen aanbeveling meer, alleen is de vraag of zijn leeftijd (dien ik niet weet) een beletsel zou kunnen zijn om stadsambtenaar te worden. De Rotterdammers zijn in die dingen nogal nuchter en praktisch.' Hij besluit niettemin met het advies aan De Vreese om zeker te solliciteren[12]).

Intussen hebben De Vreese en Vor der Hake elkaar ook ontmoet met als resultaat dat de laatste zijn reserves ten aanzien van de per-

soon van De Vreese heeft laten varen. Aan Muller schreef hij: 'Voor een paar dagen is Prof. De Vr. bij mij geweest. 'n Prettig bezoek! Ik denk nu wel wat anders over de zaak. Hij staat *zeker* tegenover het openb. bibliotheekwezen niet als een vreemde. [...] Maar ik ben toch bang - een vreemdeling[13]).'

Het buitenlanderschap moet in de ogen van Muller, Vor der Hake en De Vreese zelf als het grootste bezwaar beschouwd zijn. Van der Valk echter stipt de kwestie niet eens aan.

De Vreese solliciteert, maar hij heeft het niet gelaten bij het schrijven van een brief alleen. Eind mei 1919 heeft hij een bezoek gebracht aan de burgemeester van Rotterdam, mr. A.R. Zimmerman. De Vreese zal zich als kandidaat-bibliothecaris gepresenteerd hebben, maar over de inhoud van het gesprek is in feite niets bekend. Het 'politieke verleden' van de Vlaming (zijn lidmaatschap van de Raad van Vlaanderen en zijn hoogleraarschap aan de met Duitse steun vernederlandste Universiteit te Gent) zal, gesteld dat een en ander aan de orde is geweest, vermoedelijk weinig conflictstof geboden hebben. De burgemeester stond immers bekend als uitgesproken pro-Duits[14]).

Behalve De Vreese zelf zijn ook anderen actief geweest. Verscheidene vrienden en vakgenoten schreven brieven naar Rotterdam om De Vreese aan te bevelen. Onder hen bevond zich natuurlijk de al meermalen genoemde prof. dr. J.W. Muller, maar we vinden ook de namen van de taalkundige prof. dr. A. Kluyver en van de hoogleraar in de vaderlandse geschiedenis, prof. dr. P.J. Blok, geleerden die De Vreese al sinds zijn Leidse tijd goed kende[15]). Voorts pater Bonaventura Kruitwagen, Rotterdammer van geboorte, franciskaan van professie , boekhistoricus door langdurige studie en eveneens een groot vriend van De Vreese[16]). Hij schreef een uitvoerige brief aan mr. S.J.L. van Aalten, wethouder van Financiën en voorzitter van de Raadscommissie voor de Gemeentebibliotheek[17]). De lobby zal vooral geconcentreerd geweest zijn op de leden van de Bibliotheekcommissie, want door hen zou in de vergadering van woensdag 25 juni 1919 de voordracht voor de benoeming worden opgesteld. Het verslag van die vergadering werd gemaakt door de secretaris van de commissie, bibliothecaris Vor der Hake. Hij licht ons nauwkeurig in over de gang van zaken: 'Ingekomen zijn 53 sollicitaties. Verreweg het grootste getal daarvan was afkomstig van personen, die niet geacht konden worden voor de betrekking in aanmerking te komen. Een tiental werd uitgenoodigd tot nadere kennismaking met

de leden der commissie, waaronder begrepen Dr. W.L. de Vreese, voormalig bibliothecaris der Universiteitsbibliotheek te Gent, die zijn opwachting reeds gemaakt had. De overige negen waren de heren: J. Cohen, H.C.A. Muller, Dr. C.R. Vermans, W. Davids, N.J.M. Dresch, Dr. J. Hingot, Dr. A.E. Becht, H.Ch.G.J. van der Mandere, Dr. S. Tromp de Ruiter. Van laatstgenoemde was bericht ingekomen dat hij van verdere sollicitatie afzag. Eenstemmig was de commissie in haar oordeel, dat moesten afvallen de heren Muller, Vermans, Davids, Dresch. De overblijvende candidaten worden uitvoerig besproken, met dit resultaat dat, met uitzondering van den heer Van der Valk, die, aanvankelijk niet voor een candidatuur van de heer De Vreese te vinden, ten slotte voor zich een voordracht opmaakt met de heren De Vreese, Van der Mandere, Becht, en met uitzondering van den Voorzitter, die de heren Cohen en Van der Mandere prefereert, de overige leden der commissie een voordracht wenschen met de heren De Vreese, Cohen en Van der Mandere, waarbij men het over de plaats van de heer De Vreese daarop eens is, terwijl de heer Cohen volgens sommige leden de tweede, volgens anderen de derde plaats moet innemen. Algemeen is men het echter met den heer Vlug eens, dat er bij deze sollicitatie eigenlijk maar sprake is van één sollicitant en vele sollicitantjes. De eene sollicitant is Dr. de Vreese. De Voorzitter, hoewel in waardering voor Dr. de Vreese's capaciteiten bij niemand achterstaande, zou er zich toch volstrekt niet mede kunnen vereenigen dat een niet-Nederlander als bibliothecaris werd voorgedragen. [...] Op voorstel van Dr. Van der Valk wordt ten slotte, met de stem van den Voorziter tegen, besloten Burgemeester en Wethouders een aanbeveling te doen, waarop alleen de naam van Dr. de Vreese voorkomt. De aanbeveling zal aldus worden gemotiveerd, dat de commissie, ervan uitgaande, dat een aanbeveling hararzijds, bestaande uit een twee- of drietal, slechts personen zou mogen bevatten, aan wie, naar haar oordeel met vertrouwen de leiding der bibliotheek zou kunnen worden overgelaten, van oordeel is dat er, buiten Dr. de Vreese, geen personen onder de sollicitanten voorkomen, van wie dat kan gezegd worden.'[18])

Opmerkelijk is de houding van dr. Van der Valk. Leek het erop dat hij De Vreese had aangemoedigd te solliciteren, ter vergadering is hij aanvankelijk tegen De Vreese, vervolgens neemt hij De Vreese op in zijn lijstje van kandidaten en ten slotte bepleit hij om alleen De Vreese voor te dragen. Heeft hij van meet af aan een voorkeur voor De Vreese gehad en heeft hij in de commissie zijn

spelletje knap gespeeld? Eveneens opmerkelijk, hoewel nauwelijks verrassend, is dat de Gemeenteraad uiteindelijk toch een voordracht met daarop *twee* namen kreeg voorgelegd. Vermoedelijk heeft wethouder Van Aalten in het College van B. en W. zijn invloed aangewend om toch een Nederlander ook een kansje te geven[19]). Op 11 juli 1919 wordt door B. en W. de voordracht aan de Gemeenteraad definitief vastgesteld en als eerste brengt Vor der Hake aan De Vreese verslag uit van het resultaat: 1) W.L. de Vreese, 2) J. Cohen, bibliothecaris van de Openbare Bibliotheek te Groningen. Aansluitend geeft Vor der Hake zijn vermoedelijke opvolger enkele adviezen: 'Nu moet U natuurlik al Uw krachten inspannen bij de raadsleden. Geloof een *in dit opzicht* ervaren man als ondergetekende: net zo lang lopen totdat U ze allemaal gehad hebt, d.w.z. *gesproken* hebt. Het is een heidens werk, 48 mensen te bezoeken en 't kost U *dagen*. Maar - er hangt alles van af.'[20])

Veel tijd om campagne te voeren was er niet, want de Raad vergaderde al op 31 juli. Vor der Hake ging ervan uit dat men de voordracht pas vlak vóór de raadsvergadering zou publiceren, 'om zo weinig mogelik stof te doen opwaaien'. Niet zonder reden, want inderdaad werd de bekendmaking van een en ander gevolgd door heftige polemieken in de dagbladen. Burgemeester en wethouders hadden al getracht de critici op voorhand wat wind uit de zeilen te nemen door uitdrukkelijk te verklaren dat het College in meerderheid de landaard van de aanbevolene geen enkel bezwaar vond. De Vreeses kwaliteiten wogen zwaarder en bovendien kon de Vlaming altijd nog Nederlander worden. Van politieke bezwaren is geen sprake. Althans niet bij B. en W[21]).

De reacties logen er echter niet om. In de *NRC* van 22 juli gaf de heer K. Vos te Middelstum uiting van zijn levendige verbazing en verontwaardiging over de voordracht. Hoe kon men een directeur van een academische bibliotheek voordragen voor de Rotterdamse stadsbibliotheek? Nog vreemder acht hij het dat een buitenlander boven een Nederlander wordt verkozen. Bovendien is De Vreese een activist en dus - volgens Vos - een 'plichtvergeten Belg'. Enkele dagen later werd in dezelfde krant op de verontwaardiging van Vos gereageerd door dr. A. Beets, een goede vriend van De Vreese (ook zij hadden elkaar leren kennen bij het Woordenboek te Leiden)[22]). De Vreese had weliswaar nooit een openbare bibliotheek bestuurd, maar hij was - aldus Beets - zeer goed op de hoogte van het openbare bibliotheekwezen en had daarover zelfs een uit-

voerige publikatie samengesteld. En wat is er voor vreemds aan dat men de beste kandidaat kiest, ook al is dat een buitenlander? In wetenschappelijke kringen worden wel vaker geleerden van elders benoemd. Bovendien - vervolgt Beets -, het is een buitenlander van een bijzondere soort: een stamverwant en taalgenoot, een Zuid-Nederlander die zich verdienstelijk heeft gemaakt als redacteur van ons grote Woordenboek te Leiden. En wat het activisme betreft, weet de heer Vos wel waarover hij schrijft? Burgemeester en Wethouders, alsmede de Bibliotheekcommissie van Rotterdam zijn heus in staat zich een oordeel te vormen van de kwaliteiten, ook de morele kwaliteiten van de sollicitanten.

In de *NRC* van 28 juli drukte de redactie een stuk af onder de veelzeggende kop: 'Een weinig gelukkige voordracht'. Betoogd wordt dat een buitenlander niet in aanmerking mag komen voor de betrekking omdat er voldoende geschikte Nederlanders zijn wier belangen beschermd moeten worden. De Vreese mag blij zijn dat hij in Nederland is toegelaten. En dan komt het politieke aspect aan de orde: men noemt De Vreese een politieke balling 'net als den gewezen keizer' [van Duitsland], beiden genieten asylrecht en dienen geen overheidsbetrekking te vervullen. En ten slotte is men van oordeel dat met De Vreese ook de politiek in de Bibliotheek wordt gebracht. Personeel en gebruikers, iedereen moet hem zijn vertrouwen kunnen schenken. De Vlaamse kwestie leeft sterk in Nederland en er wordt zeer verschillend over gedacht. Dus geniet De Vreese geen algemeen vertrouwen. Men vertrouwt erop dat de Raad over een en ander niet luchtigjes heen zal lopen. Ook dit artikel bracht een aantal pennen in beweging. Iemand, hij ondertekent in de *NRC* van 30 juli 1919 met P.V., meent dat B. en W. van Rotterdam inderdaad wel zullen weten wat zij doen en acht de voordracht juist wèl gelukkig. L.C. Kloos, conservator van de Koninklijke Bibliotheek, meent te kunnen volstaan met de opmerking dat een Universiteitsbibliotheek geen Stadsbibliotheek is en dat men een bakker niet zonder meer aan het hoofd van een slagerij kan stellen. Een derde, genaamd L. Spanjer, vermoedt dat De Vreese met de Duitsers heeft samengewerkt in België en dat hij daarom maar in Duitsland emplooi moet zoeken. Hij waarschuwt tegen 'Gentimentaliteit'.

Ook in *Het Volk* van 30 juli 1919 komt de kwestie aan de orde. Onder de kop 'Politieke ketterjagerij' wordt de polemiek in de *NRC* van commentaar voorzien. Men maakt geen voorkeur voor een der kandidaten kenbaar, maar kritiseert de *NRC*-redactie die

nu een pleidooi meent te moeten houden voor neutraliteit, terwijl zij in het verleden als het benoemingen betrof lang niet altijd neutraal is geweest. 'De ''N.R.Ct.'' weet het zoo goed: ''Angstvallig moet de overheid zich onthouden van partijkiezen''. Maar in háár gedachtensfeer beteekent deze neutraliteit: wering van politiek-onwelgevalligen. Het is de ''neutraliteit'', waarmee jarenlang - louter toevallig! - alle betrekkingen werden vergeven aan geestverwanten van het liberalisme, waarmee èn katholiek èn socialist werden geweerd uit de bureaux waar de partijgangers der ''N.R.Ct.'' den scepter zwaaiden. Wij kennen deze neutraliteit. En wij achten het plicht, overal waar zij nog eens weer den kop poogt op te steken, haar te signaleeren. Ook al zijn wij niet de gedupeerden. Wij vertrouwen dat nu reeds - al is 't dan nog pas Juli - de invloed van de ''N.R.Ct.'' te gering zal blijken, om te bewerkstelligen, dat de liberale heerschappij over Rotterdam wordt besloten met een zoo ergerlijk staal van politieke ketterij, als de uitsluiting van den Gentenaar op *dezen* grond zou zijn.' Soortgelijke kritiek op de 'liberale' *NRC* leest men ook in *Het Vaandel*, anti-revolutionair weekblad voor de kieskring Leiden (de kwestie De Vreese in het nummer van 8 augustus 1919).

We kennen de uitslag van de stemming in de Gemeenteraad. Met zevenentwintig stemmen vóór, zes tegen en drie blanco werd De Vreese benoemd. Maar daarmee was de kous niet af. In kranten als de *NRC*, de *Nieuwe Courant*, *Het Nieuws van den Dag* en in Belgische bladen als *Echo du Soir*, het Antwerpse *Le Matin* en in *La Nation Belge* werd de discussie nog eens dunnetjes overgedaan. Een zeer persoonlijk getint verslag bood de *Nieuwe Courant* van 1 augustus. 'Vóór half vijf stonden wij weer op straat. Dank zij de zomer- of vacantieagenda. Er was eigenlijk maar één punt, dat allen interesseerde: zekere benoeming. Niemand zal ooit weten wàt daarover te doen geweest is, want de Raad overwoog het voor en tegen in comité-generaal. Eerst om half vier werden de deuren weer geopend, werd er gestemd... ten gunste van de Vlamingen [sic!]. ''Dat had 'k nóóit gedacht'', sprak de één, bot-verbaasd, zijn teleurstelling niet meester. ''O, ik was er zéker van!'', gnuifte een ander, die een goeien kijk op den Raad had. ''De Vlaamsche Doctor dus tóch gekozen...''''. Vervolgens wordt herinnerd aan de eerder in de *NRC* gevoerde pennestrijd en hoewel men niet zo ver wil gaan als de redactie van die krant - De Vreeses politieke rol in België en de angst dat met hem de politiek haar intrede zou doen in de bibliotheek zijn volgens de *Nieuwe Courant* niet ter zake -,

wordt toch beaamd dat de voordracht niet gelukkig was. Het stuk eindigt echter positief. 'De kogel is door de kerk. Dr. De Vreese zal komen. Hij heeft héél wat te overwinnen, - argwaan en wat dies meer zij. In het belang onzer openbare leeszaal spreken wij de hoop uit, dat hij de slechte verwachtingen, die sommigen van hem koesteren, dra zal beschamen. Welkom, doctor! U ziet: aan tegemoetkomendheid ontbreekt het ons, Nederlanders, niet. Al is 't nog lang niet couleur de rose tusschen Holland en België.'

De Vreese werd uiteindelijk dus welkom geheten. Vor der Hake stuurt hem per telegram zijn felicitatie: 'De Vreese en Rotterdam gelukgewenscht, Vor der Hake'. Uitvoeriger reageert hij op de benoeming in een brief, waaruit de volgende passage: 'En wat zijt gij bibliothecaris geworden met een mooi stemmen-aantal! De Raad heeft inderdaad uitgesproken: deze *man*, deze *mens* moeten we hebben, al was hij een Abessiniër! Mijn vrouw maakte zich ongerust over al de ingezonden stukken. Ik niet. Ik zei: ''al wat tegen De Vreese wordt geschreven verbetert zijn kansen.'' Gij kent onze Hollandse aard (houd er rekening mee!): ''als je 't me gebiedt, dan doe ik het lekker niet.'' Dus: toen men de Rotterdamse raad ging zeggen: je moet die man niet hebben, toen dacht de raad: wel heer in den Haag, nou neem ik hem juist.' Voorts merkt hij op dat Prof. Muller in z'n nopjes zal zijn[23]). Inderdaad moet Muller zich buitengewoon voor zijn vriend hebben ingespannen en is hij de centrale figuur geweest in het old boys-network van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde dat bij deze geschiedenis enigszins zichtbaar wordt.

Al snel werd duidelijk dat de nieuwe gemeentebibliothecaris een voortvarend man was die zich eveneens al snel mocht verheugen over de nodige sympathie en medewerking, zowel van de zijde van zijn personeel als van de kant van de gemeentelijke overheid. Het lukte De Vreese om gedurende een groot aantal jaren de gemeentelijke budgetten voor de Bibliotheek aanzienlijk te laten toenemen, terwijl hij voor bijzondere aankopen soms nog extra geld wist los te krijgen. Het uitbreken van de crisis betekende echter in het begin van de jaren dertig het einde van deze voor de Bibliotheek rijke tijd. Sympathie ondervond De Vreese ook in 1920, toen hij in België bij verstek ter dood werd veroordeeld (zie hiervoor, p. 410) en men om zijn uitlevering vroeg: van personeel en gemeente kreeg hij veel steun in de rug[24]).

De veroordeling in België en het uitleveringsverzoek werden door sommigen van degenen die zich het jaar daarvoor tegen de

benoeming van De Vreese hadden verklaard natuurlijk aangegrepen om alsnog hun gelijk te halen. De *NRC* schreef op 28 september 1920 dat het protest tegen de benoeming toch niet geheel ijdel bleek. 'Thans plukt men de wrange vruchten van deze daad van wanbeheer, begaan door den Rotterdamschen Raad aan den vooravond van zijn aftreden. Met de benoeming van dr. De Vreese heeft de Rotterdamsche Raad Nederland in het algemeen en Rotterdam in het bijzonder geblameerd. Door het thans ingediende verzoek om uitlevering komt dit feit [sic!] opnieuw duidelijk naar voren.'

België vroeg om uitlevering wegens de vermeende diefstal van onder meer boeken en kolen uit het bezit van de Gentse universiteitsbibliotheek, niet wegens de politieke rol van De Vreese: Nederland leverde immers geen personen uit die elders op grond van politieke activiteiten ter dood waren veroordeeld. De arrondissementsrechtbank te Rotterdam werd door de regering om advies gevraagd en in een doorwrocht pleidooi stelde De Vreeses raadsman, mr. Walther F.C. Baars, dat de bibliothecaris zich geen zaken wederrechtelijk had toegeëigend en dat van uitlevering geen sprake kon zijn. De rechtbank nam dit standpunt over en bracht overeenkomstig advies uit aan de regering. Deze besloot daarop De Vreese niet uit te leveren zodat de bibliothecaris gewoon op zijn post kon blijven.

De Vreese moet zich te Rotterdam thuis zijn gaan voelen. In het biografische maandblad *Bekende Rotterdammers* van 1927 wordt hij in elk geval omschreven als de juiste man op de juiste plaats. 'Hij is een vraagbaak, een mentor, dien men bij het opsporen van moeilijk verkrijgbare boekwerken, onverschillig op welk terrein en uit welke periode, slechts hoogst zelden tevergeefs zal raadplegen. Joviaal-bereidwillig staat hij steeds gereed onze stadgenooten voor te lichten en behulpzaam te zijn bij de oplossing van moeilijke problemen van bibliografischen aard.'[25]) Kennelijk beantwoordde De Vreese in dit opzicht aan het profiel dat Vor der Hake van de Rotterdamse bibliothecaris had geschetst in zijn uitvoerige brief aan J.C. Muller (zie p. 412). Maar het is duidelijk dat hier alleen de loftrompet van hem gestoken wordt. De Vreese vertoonde soms ook geheel andere kanten van zijn persoonlijkheid. Hij kon ongezouten kritiek leveren en was behalve joviaal ook veeleisend, met name ten aanzien van zijn personeel. Om zijn bekwaamheid en zijn werkkracht - De Vreese spaarde zichzelf allerminst! - genoot hij niettemin 'bij vriend en vijand' groot respect.

93. Bij zijn afscheid van de Gemeentebibliotheek in 1934 werd dr. De Vreese een portret aangeboden; v.l.n.r.: pater dr. Bonaventura Kruitwagen, de schilder Albert Neuhuys, dr. W.L. de Vreese, mevrouw De Vreese-van Poll, Helma de Vreese, Anton de Vreese en wethouder F.L.D. Nivard van Onderwijs en Volksontwikkeling. Foto Gemeentebibliotheek Rotterdam.

Slotbeschouwing

De benoeming van De Vreese tot bibliothecaris is een goede beslissing geweest van Rotterdam. Onder zijn leiding maakte de bibliotheek een bloeiperiode door. Het bezit werd aanzienlijk uitgebreid (het aantal boekbanden groeide van 80.000 naar meer dan 259.000) en ook het wetenschappelijk karakter van de bibliotheek werd aanmerkelijk versterkt. De Vreese had zich immers direct bij zijn aantreden tot taak gesteld om niet alleen ontspanningslectuur aan te bieden maar ook en vooral de wetenschappelijke afdeling uit te bouwen. Zou de bibliotheek niet de stand van de wetenschap weerspiegelen, dan zou de bibliotheek vroeg of laat een dood kapitaal worden. Van grote betekenis is ten slotte dat hij de omvang van de collectie Erasmiana meer dan verdubbeld heeft. Mede dank zij hem kon de verzameling uitgroeien tot de grootste ter wereld en werd Rotterdam een centrum voor de Erasmusstudie[26]). Het is geen slechte zaak gebleken dat de Rotterdamse bibliotheek - van oorsprong een stedelijke geleerde boekerij - als bibliothecarissen een aantal geleerden van naam heeft gekend.

De waardering voor wat De Vreese in de Maasstad tot stand had gebracht, bleek behalve bij zijn afscheid als bibliothecaris in 1934, ook kort na zijn overlijden in 1938. Naarstig werd gezocht naar een goede bestemming voor zijn *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta*, het monumentale documentatie-apparaat waaraan De Vreese te Rotterdam in zijn vrije tijd had verdergewerkt. Met steun van een aantal particulieren werd een bedrag van 21.000 gulden op tafel gebracht - omgerekend naar de huidige maatstaven zo'n twee à drie ton. Met dit kapitaal werd De Vreeses levenswerk van de erven aangekocht om te worden overgedragen aan de Bibliotheek der Rijksuniversiteit te Leiden. Op die manier zou deze unieke materiaalverzameling voor de studie van de Middelnederlandse taal- en letterkunde beschikbaar blijven en door medewerkers van de universiteitsbibliotheek kunnen worden bijgehouden. Opmerkelijk is dat het geld voor een groot gedeelte werd bijeengebracht door een handjevol Rotterdamse zakenlieden. Op het lijstje prijken de namen van mr. K.P. van der Mandele (bankier), A.J.M. Goudriaan (reder), Jacob Mees (bankier), Arthur Hartog (industrieel), D.G. van Beuningen (industrieel en reder), F. en A. Zeilinga (bankiers), W. van der Vorm (reder) en B.E. Ruys (reder). Belangrijke giften werden ook ontvangen van de weduwe van de industrieel Abraham van Stolk Jzn., mevrouw L. van Stolk-Chabot, en van drie alom bekende verzamelaars van boeken, kaar-

ten en atlassen: mr. F.C. Koch (koopman en consul van Zwitserland), mr. H. Bos Kzn. (koopman) en dr. W.A. Engelbrecht (reder en van 1930 tot 1937 ook voorzitter van de Kamer van Koophandel te Rotterdam). Men kan zich afvragen of deze Rotterdammers behoorden tot de uitgebreide kring van vrienden en relaties die De Vreese in zijn functie van gemeentebibliothecaris had leren kennen. Sommigen wel, anderen niet, mr. Koch en de gebroeders Zeilinga kunnen als goede kennissen worden beschouwd. Eerstgenoemde was in die tijd bovendien vrijwel onafgebroken lid van de Commissie voor de Bibliotheek en Leeszalen en moet De Vreese derhalve zeer goed hebben gekend. Zeker is ook dat De Vreese van enkele van de genoemde personen meer dan eens financiële steun had ontvangen, bij voorbeeld wanneer hij een middeleeuws handschrift of zeldzame druk van Erasmus voor de Bibliotheek kon verwerven. Onder degenen die in de jaarverslagen van de Gemeentebibliotheek voor hun geldelijke hulpverlening worden bedankt door de bibliothecaris treffen we onder meer de heren Goudriaan, Van Beuningen, Mees, Engelbrecht en opnieuw Koch aan. De overige Rotterdamse coryfeeën zal De Vreese misschien wel eens ontmoet hebben, maar voor zover bekend moet het daarbij gebleven zijn. Het initiatief om deze kopstukken uit de Rotterdamse zakenwereld te benaderen was overigens afkomstig van mevrouw De Vreese. Naar verluidt, heeft zij de meesten van hen persoonlijk bezocht en bewerkt. Waarschijnlijk wist zij heel goed bij wie zij aanklopte. Al zo'n anderhalve eeuw immers dankte Rotterdam zijn culturele leven aan de wisselwerking tussen het bedrijfsleven en de kunsten, aldus A.J. Teychiné Stakenburg. 'Heel ons bezit aan musea, bibliotheken, kunstacademies, concertgebouwen, schouwburgen is voor het overgrote deel opgebouwd door de ondernemers [...]. Er school steeds deze motivering achter: het kan een wereldstad alleen maar economisch goed aan, als daarin ook sociaal-culturele voorwaarden worden geschapen, waaraan iedereen deel kan hebben.'[27])

Die visie hield niet alleen de belangstelling van het bedrijfsleven voor de beoefening van de kunsten levend. Hetzelfde gold voor de wetenschap, waarbij ik gemakshalve volsta met een simpele verwijzing naar de oprichting, in 1913, van de Nederlandse Economische Hogeschool. Op tal van manieren hebben vooraanstaande zakenlieden het culturele leven en de wetenschapsbeoefening in de Maasstad daadwerkelijk bevorderd. En als het erop aankwam, zouden zij niet bekrompen blijken: ook voor de aankoop van de

BNM, bestemd voor Leiden en niet voor het eigen Rotterdam, waren ze ruimschoots bereid over de brug te komen. Hun bijdrage moet een postuum eerbetoon en blijk van waardering zijn geweest jegens de man die in de vijftien jaren van zijn bibliothecariaat het bezit van de bibliotheek in tal van opzichten had verrijkt en daardoor voor Rotterdam van grote betekenis is geweest[28]).

NOTEN

*) Omgewerkte tekst van een voordracht voor het Historisch Genootschap 'De Maze', gehouden op 16 december 1989 in de Gemeentebibliotheek te Rotterdam. Ik dank dr. C. Reedijk en drs. N. van der Blom voor hun kritiek op een eerdere versie van dit artikel.

1) M.J. Langeveld, 'Jan Arend Vor der Hake (Loenen, 14 maart 1880 - Zeist, 11 Mei 1951)', in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden 1950-1951,* Leiden 1952, 212-214.

2) An de Moor, 'Biografische schets van Willem de Vreese', in: *Prof. Dr. Willem de Vreese (1869-1938). Een herdenking.* [Gent] 1988, 31-49, hier vooral 32.
Over De Vreese zie voorts Rob. Roemans, *Het werk en de betekenis van Prof. Dr. Willem de Vreese,* Antwerpen 1950; Jos A.A.M. Biemans, 'Willem de Vreese en de Bibliotheca Neerlandica Manuscripta. Over een Vlaams geleerde en zijn levenswerk', in: *Literatuur 6* (1989), 93-101 en vooral A. van Elslander, 'Willem de Vreese (1869-1938). Een biobibliografische schets', in: *Wetenschappelijke tijdingen* 47 (1988), 169-183 en 219- 227.

3) Beide citaten zijn ontleend aan een korte autobiografische schets van De Vreese, in kopie aanwezig bij de BNM in de Universiteitsbibliotheek te Leiden.

4) Over de BNM zie Jos A.A.M. Biemans, *Vijftig jaar BNM in de Leidse UB.* Leiden 1989. Kleine publicaties van de Leidse Universiteitsbibliotheek, Nr. 3, met op p. 55-58 een overzicht van andere publikaties over de BNM.

5) Brief van J.W. Muller aan W. de Vreese van 16 april 1919 (Leiden, UB, BPL 2998).
Voor historische achtergrondinformatie zie P. van Hees, 'Vlaamse activisten als politieke vluchtelingen in Nederland tijdens het interbellum', in: *Tijdschrift voor geschiedenis* 100 (1987), 394-411 met in noot 3 meer relevante literatuur over de Belgische, Nederlandse en Vlaamse politieke gebeurtenissen.
Het is niet uitgesloten dat de territoriale aanspraken van met name Belgische nationalisten op delen van o.a. de Nederlandse provincies Limburg en Zeeuws-Vlaanderen, alsmede de commotie die daarvan het gevolg was,

een rol gespeeld hebben in deze benoemingsaffaire. In dit verband had ik gaarne de studie geraadpleegd waarop Maria De Waele in 1990 te Gent de doctorsgraad verwierf: *Naar een groter België* (de handelseditie daarvan die werd aangekondigd op de 'Achterpagina' van de NRC van zaterdag 3 maart 1990 is bij mijn weten echter nog niet verschenen).

6) Van Hees, *art.cit.*, 401 en noot 37. Over Muller zie J.H. van Lessen, 'Jacob Wijbrand Muller (Amsterdam, 14 Juni 1858 - Leiden, 18 Maart 1945)', in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden 1945-1946,* Leiden 1947, 27-47.

7) J.W. Muller aan W. de Vreese, 26 april 1919 (Leiden, UB, BPL 2998).

8) Aldus Van Hees, *art.cit.*, 399. Later werden nog twee andere uitgeweken activisten bij de Gemeentebibliotheek aangesteld: Eugène Everaerts, voormalig bibliothecaris van Oostende, en dr. Telesphore Vernieuwe.

9) J.A. Vor der Hake aan J.W. Muller, 7 mei 1919 (Leiden, UB, BPL 2998).

10) Notitie van J.W. Muller aan W. de Vreese van 8 mei 1919 (Leiden, UB, BPL 2998). In dit verband zij nog vermeld dat minister De Visser zich tegenover Muller vermoedelijk negatief had uitgelaten over de 'felle Entente-gezindheid' van dr. W.G.C. Byvanck, de toenmalige bibliothecaris van de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage (J.W. Muller aan W.L. de Vreese, 26 april 1919, Leiden, UB, BPL 2998).

11) J.W. Muller aan W.L. de Vreese, 3 juni 1919 (Leiden, UB, BPL 2998). Zie ook het 'Levensbericht van Jacob van der Valk' door zijn broer, M.H.A. van der Valk, afgedrukt in de *Handelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden en Levensberichten harer afgestorven medeleden 1927- 1928*. Leiden 1928, 98-111.

12) J. van der Valk aan J.W. Muller, 17 mei 1919 (Leiden, UB, BPL 2998).

13) A.J. Vor der Hake aan J.W. Muller, gedeelte van een briefkaart (Leiden, UB, BPL 2998).

14) *Bescheiden betreffende de buitenlandse politiek van Nederland 1848-1919, Derde periode 1899-1919*. Uitgegeven door C. Smit, Achtste deel, Buitenlandse bronnen 1917-1919, Tweede Stuk, 's-Gravenhage 1974, Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie, dl. 146, 841 en 888 (met dank aan drs. J.B. Vervliet voor deze referentie). Zie ook J.L.J. Bosmans, *De Nederlander Mr. A.R. Zimmerman als commissaris-Generaal van de Volkenbond in Oostenrijk 1922-1926*. Nijmegen 1973 [dissertatie KUN], vooral 53 vlg.

15) Hun namen, evenals die van de hierna te noemen pater Kruitwagen, komen voor in een brief van B. en W. te Rotterdam aan de Commissaris der Koningin in de Provincie Zuid-Holland van 23 januari 1920 waarin door B. en W. de benoemig van De Vreese wordt verdedigd (Gemeentelijke Archiefdienst Rotterdam, Onderwijs, 1920, no. 51, 2[a]).

16) Zie over hem Jos A.A.M. Biemans, 'Pater Bonaventura Kruitwagen en het bombardement van Rotterdam. Over een opgewekte boekhistoricus

die op 'n middag al zijn boeken verloor', in: *Literatuur* 3 (1986), 351-359.

17) Zie het briefje van pater B. Kruitwagen aan W.L. de Vreese van 1 augustus 1919 (Leiden, UB, BPL 2998).

18) Gemeentelijke Bibliotheek Rotterdam, Notulen van de vergaderingen der Commissie voor de bibliotheek en leeszalen der gemeente Rotterdam 1910-1941, 253-254.

19) Gemeentelijke Archiefdienst Rotterdam, Financiën, 1919, No. 10, 12[a] (Raadsbijlage 981 a bis voor de vergadering van 31-7-1919).

20) A.J. Vor der Hake aan W.L. de Vreese, 12 juli 1919 (Leiden, UB, BPL 2998).

21) Zie noot 19.

22) *NRC* van 26 juli 1919. Het bedoelde stuk is als volgt ondertekend: 'L., 25 Juli 1919. B.'. Het lijdt echter geen twijfel dat de schrijver geïdentificeerd mag worden met dr. A. Beets te Leiden.

23) Telegram en brief van A.J. Vor der Hake aan W.L. de Vreese van 1 augustus 1919 (Leiden, UB, BPL 2998).

24) Zie over de juridische nasleep van De Vreeses politieke optreden in België Van Elslander, *art. cit.,* 180. In het bezit van mevrouw W. Overdiep-de Vreese te Arnhem bevindt zich een brief van 30 september 1920 waarvan de inhoud als volgt luidt: 'Het is de ambtenaren van de Gemeentebibliotheek een diepe behoefte, aan Professor de Vreese de verzekering te geven, dat zij met hun volle, warme sympathie in deze moeilijke dagen aan zijn zijde staan.' Een dergelijke adhesiebetuiging moet natuurlijk geïnterpreteerd worden tegen de achtergrond van de tijd. Zij zal ook niet geheel van vleierij gespeend geweest zijn, maar dat neemt niet weg dat de waardering voor De Vreese evident is.
De Gemeente had zich al eerder achter De Vreese geplaatst; zie de in noot 15 genoemde brief van januari 1920. In 1929 werden in België als gevolg van de zgn. 'uitdovingswet' de hem opgelegde straffen voor vervallen verklaard en kon De Vreese zijn vaderland weer bezoeken.

25) *Bekende Rotterdammers, Biografisch maandschrift*, Januari 1927, 16-20, het citaat op 20.

26) Zie voor deze gegevens E. Meeldijk, *De gemeentebibliotheek te Rotterdam 1858-1974*, Schiedam 1977, 57-58 en 48. Voor de *Erasmiana* zie J.J.M. van de Roer-Meyers, 'De Erasmuscollectie van de Gemeentebibliotheek Rotterdam', in: *Rotterdams Jaarboekje* 1985, 259-265.

27) A.J. Teychiné Stakenburg, 'Jeugdportret van een Rotterdamse reder: Albert J.M. Goudriaan (1871-1945)', in: *Rotterdams Jaarboekje* 1980, 266.

28) Mogelijk heeft ook meegespeeld dat sommigen van de genoemde personen in Leiden student geweest waren of op een andere wijze met de Leidse Universiteit connecties hadden, bij voorbeeld omdat hun kinderen daar studeerden of gestudeerd hadden.
Voor de overdracht van de BNM aan Leiden zie J.A.A.M. Biemans, 'Over de Bibliotheca Neerlandica Manuscripta van Willem de Vreese. Drie bijdragen aan de geschiedenis van de medio-neerlandistiek en de Middelne-

derlandse handschriftenkunde', in: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 105 (1989), met name 249-259.

ONGEOORLOOFDE DINGEN

Rotterdam, 27 Mei 1886.

Aan de Redactie van het *Zondagsblad* te Rotterdam.

Mijnheer de Redacteur!

Ongetwijfeld zullen velen met mij, het ingezonden stuk in uw blad gelezen hebben omtrent de mogelijke verplaatsing der zoogenaamde danshuizen in de Zandstraat, alsmede om een strenger toezicht te houden op de onzedelijkheid die men daar ziet. Het was te wenschen dat hierin verandering kwam; zoo als het nu is, moet de vreemdeling wel denken: 'bestaat hier gemeentebestuur of politie?' - want het gaat buiten alle grens, en dat in het centrum der stad! Daarbij komt, dat in de aangrenzende straten toegangen zijn tot de R.K. kerk, tot de Doopsgezinde kerk (Leeuwenstraat), de Israëlietische kerk, Korte Wagenstraat, en de Waalsche kerk; voorts tot de school der Academie van Beeldende Kunsten en tot het Gymnasium aan de Coolvest. Al deze kerken en inrichtingen grenzen onmiddellijk aan de Zandstraat. Al wat van de Korte Hoogstraat komt en naar het Haagscheveer, het Holl. spoor of de Schouwburgen wil, moet de Zandstraat passeeren of een omweg maken. Het zeevolk, waar voorheen die instellingen in de Zandstraat van bestonden, is er niet meer. Heden ten dage worden de werkman zijn kinderen er verlokt en verleid. Waarom niet de permissie ingetrokken dier slechte muziek en draaiorgels, opdat de ambachstman, die daar woont, zijn rust kan genieten. Waarom niet voldaan aan de verordening, en er voor gewaakt dat de vensters gesloten worden gehouden, gelijk dit geschiedt aan Gedempte Binnenrotte en Haringvliet. Waarom de vergunning om de gekleurde glaslantaarns buiten te plaatsen en te doen branden, niet ingetrokken? Of liever, waarom dien geheelen smerigen en onzedelijken boel niet opgeruimd? Bewoners en eigenaars van huizen in de Zandstraat zullen er gaarne het hunne toe bijdragen om gemeentebestuur en politie medewerking te verleenen, indien zij krachtig gelieven toe te tasten, en de inwoners van Rotterdam zullen dan zeer dankbaar zijn. Veritas.

(Zondagsblad 29 mei 1886)

94. Het gebouw van de Maasbode aan de Groote Markt. Tekening Raoul Hermans, 1940.